

EEN EPISODE UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE NEDERLANDSE HOOGOSENS EN DE NEDERLANDSE CEMENTINDUSTRIE

Onlangs herdachten de Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. hun vijftig-jarig bestaan. Bij deze gelegenheid verscheen een gedenkboek in ouderwetse stijl, een belangrijke bedrijfs-geschiedenis van meer dan 700 bladzijden, in kloek formaat uitgegeven en met vaardige pen geschreven door een van onze bekwaamste historici. Het is meestal het noodlot van dit soort economische geschiedschrijving, dat dergelijke boeken slechts door een kleine groep van belangstellenden worden gelezen en bij de meesten ongelezen in de kast verdwijnen. Wellicht is daardoor de ongelukkige gewoonte ontstaan om bij jubilia wat „vuurwerk” af te steken in de vorm van een fraaie foto-reportage, waaraan uiteindelijk ontwerpers en illustrators meer plezier beleven dan de lezer, die na een uurtje gezellig bladeren deze dure uitgave in de kast zet zonder er veel wijzer van te zijn geworden. Het is daarom toe te juichen, dat de Hoogovens voor de eerste – ondankbare – vormgeving hebben gekozen en in dit gedenkboek uitvoerig verantwoording hebben willen afleggen van hun ontwikkeling.

Het zou volledig ten onrechte zijn, als deze bedrijfshistorie dientengevolge niet de aandacht kreeg, die het zeker verdient. Veel interessante facetten worden in dit boek behandeld, waarvan de Limburgse lezer vooral zal interesseren de beschrijving van *de plannen tot het vestigen van een hoogovenindustrie in deze provincie*.¹

In het eerste hoofdstuk beschrijft de auteur, hoe een lange periode van voorbereiding voorafging, voordat op 20 september 1918 de oprichting van de Hoogovens plaats had. Omstreeks de eeuwwisseling waren de kleine hoogoventjes in het oosten van ons land reeds lang verdwenen. Er bestond geen noodzaak om in Nederland een dergelijk

¹ Prof. dr Joh. de Vries, Hoogovens IJmuiden, 1918-1968. Amsterdam, 1968, 737 blz. Cfr. p. 38-93 en 352-358.

bedrijf op grote schaal te stichten, zolang het ruwijzer goedkoop en vrij in ons land kon worden ingevoerd. Vanuit België of het Roergebied zou in de 19e eeuw misschien belangstelling bestaan hebben om in Limburg een dergelijk bedrijf te vestigen, als onze steenkool-exploitatie eerder begonnen was. Maar de particuliere mijnen kwamen eerst rond 1900 goed van de grond en waren in eerste instantie producenten van huisbrandkool. Opmerkelijk is, dat de Staatsmijnen, aan wie de exploitatie van steenkoolvelden met industriekool was toegevoegd, evenmin interesse toonden. Zij schrokken waarschijnlijk voor een dergelijke onderneming terug, omdat alleen een project op grote schaal – een hoogoven- én staalbedrijf – tegen de buitenlandse concurrentie zou zijn opgewassen. Het lag ook niet voor de hand, dat de Regering zich na de aarzelende beslissing om in Limburg steenkool te gaan ontginnen, nu ook plotseling nog voor een nationale hoogovenindustrie annex walswerk of staalgieterij zou interesseren. Het stichten van een particulier bedrijf zou zeker afstuiten op de onmogelijkheid voldoende bedrijfskapitaal aan te trekken. In het algemeen waren de Nederlandse beleggers nog niet rijp voor dergelijke objecten.

Een normale gang van zaken was lange tijd geweest om een hoogovenbedrijf bij de vindplaats van kolen of ertsen te vestigen, maar in Duitsland openbaarde zich rond 1900 voor het eerst een streven om de ijzernijverheid naar de zee kust te verplaatsen in verband met de goedkopere aanvoer van ertsen. In de verschillende ontwerpen voor een Nederlandse hoogovendindustrie komt Limburg nog wel een keer als vestigingsplaats naar voren, maar geeft men in het algemeen de voorkeur aan de zee kust met aanvoer van steenkool of cokes vanuit deze provincie. Het was ook een bijna onbegonnen zaak om de overzeese ertsen via de gebrekkige transportkanalen naar Limburg te vervoeren. Een vergelijking met oudere hoogovens in het Luikse Maasbekken gaat ook niet helemaal op. Het is niet vreemd, dat er kritiek was op een vestiging bij de mijnen, omdat de promotor van de Nederlandse Hoogovens, H. J. E. Wenckebach, van 1902-1907 president-directeur was geweest van de Staatsmijnen en daar geleerd had, dat een bedrijfsvestiging in een zo excentrisch en moeilijk bereikbare provincie als Limburg beslist grote nadelen opleverde. Indien de Hoogovens een gedeelte van hun produktie naar het buitenland zou gaan exporteren, hetgeen vanwege de economisch-doelmatige productie-omvang vereist was, kon men beter bij de zeehavens gelegen zijn, want Duitsland en België kwamen voor deze export toch niet in aanmerking.

Bij het gereedkomen van het plan voor de Maaskanalisisatie in 1912 kwamen de Limburgse kansen weer wat in de aandacht, omdat men ter zelfder tijd verwachtte, dat wellicht de Duitse zware industrie zou willen participeren in het kapitaal voor een Limburgs hoogovenbedrijf. Ook schijnt er volgens de Maastrichtse Kamer van Koophandel een moment sprake van te zijn geweest, dat Cockerill voor een hoogoven- en staalbedrijf in Limburg belangstelling had.

Tijdens de eerste wereldoorlog kwamen de hoogovenplannen dichter bij hun verwezenlijking. Het nijpend kolengebrek, ondanks de verhoogde inspanningen van de mijnen, gaf een duidelijk besef van het nationale belang van een eigen mijnindustrie en van een eigen zware industrie in het algemeen. De afhankelijkheid van het buitenland werd tot een prikkel om het stichten van een Nederlandse industrie te bespoedigen. Ook werd in deze jaren gepleit voor staatsdeelname in deze bedrijven of staatsbedrijven tout court, mede in verband met de landsverdediging, hetgeen impliceerde, dat zulke bedrijven binnen de vesting Holland een plaats moesten vinden.

Een tegenwicht tegen dit streven kwam vanuit Limburg, met name door een actie van Jules Schaepkens van Riepst, de voorzitter van de Maastrichtse Kamer van Koophandel, voor wie het een zware tegenvaller was binnenskamers te horen, dat Wenckebach c.s. weinig voelden voor een vestiging van de hoogovens bij de mijnen. Toch gaf men de hoop niet zo vlug op. De Kamer van Koophandel stelde zich in verbinding met enkele hoogleraren van de Technische Hogeschool voor een deskundig advies, maar deze Delftse hoogleraren wensten zich in hun rapport echter niet bij voorbaat op een vestiging in Limburg vast te leggen. Een daarop volgend gesprek tussen Wenckebach en Schaepkens van Riepst liep op niets uit. Vervolgens verzocht de Kamer van Koophandel Provinciale Staten om een bijdrage in de kosten van een onderzoek, dat de Limburgse wensen moest bepleiten, maar de hoofdingenieur van Provinciale Waterstaat – door Gedeputeerde Staten om advies gevraagd – was van mening, dat een rapport zoals door de Maastrichtse Kamer bedoeld, weinig invloed meer zou hebben. Tot woede van Schaepkens van Riepst sloten Gedeputeerde Staten zich bij dit standpunt aan. Bij de behandeling in Provinciale Staten werd het verzoek bijna algemeen afgewezen.

De provinciale afgevaardigden hechtten weinig geloof aan het gerucht, als zouden twee belangrijke buitenlandse staalbedrijven (de Wendell – van de Oranje-Nassau Mijnen – en Thijssen) zich achter de

schermen voor Limburg interesseren. Verder was men van mening, dat een dergelijk bedrijf de provincie sociaal geen voordelen zou brengen, als duizenden arbeiders van elders de provincie zouden overspoelen en van Zuid-Limburg een klein Roergebied zouden maken, afgezien nog van de strategische bezwaren van een vitaal bedrijf zo dicht bij de grenzen.

De voorzitter van de Maastrichtse Kamer heeft deze teleurstelling moeilijk kunnen verkroppen en bleef het mislukken van zijn pogingen aan Hollandse heerszucht wijten. Achteraf is het duidelijk, dat het primair economische en verkeerstechnische overwegingen zijn geweest, die tot het stichten van de Hoogovens aan de zee kust hebben geleid. Zuid-Limburg kon destijds wel wijzen op het voordeel van cokesleverantie door de mijnen in de onmiddellijke omgeving, op de aanwezigheid van kalksteen, op de mogelijkheid geschikte industrieterreinen te ontsluiten en voldoende arbeidskrachten aan te trekken, maar de gebrekkige infra-structuur was een geducht struikelblok. De Maaskanalisatione verkeerde in een impasse en was met het verwerpen van het Nederlands-Belgisch verdrag verder van zijn voltooiing dan ooit; de capaciteit van de Zuid-Willemsvaart was ten enenmale onvoldoende. Maar ook toen deze omstandigheden verbeterd waren en de Hoogovens op kleinere capaciteit begonnen te werken dan men zich had voorgenoemen, is de vestiging van een tweede bedrijf in de nabijheid van de mijnen toch nooit meer serieus overwogen. De twee voornaamste overwegingen tot vestiging in IJmuiden, de goedkope aanvoer van grondstoffen en de gemakkelijke exportmogelijkheid overzee, hebben de initiatiefnemers volledig in het gelijk gesteld.

Het kan hier buiten beschouwing blijven, in hoeverre deze motiveringen nog steeds actuele betekenis hebben. Nog minder zin heeft het met spijt te bedenken, welk een enorme verbreding van het economisch draagvlak een dergelijke industrie zou hebben opgeleverd. Men kan de klok nu eenmaal niet terugdraaien. Bovendien zullen enkele argumenten zeker nog in meer of mindere mate geldig zijn. In de momentele fase van industriële herstructurering zijn zeker de kaarten anders geschud, maar niettemin blijft deze episode leerzaam, omdat zij stof levert voor een overpeinzing betreffende de economische voorwaarden, die bij industrievestiging in deze provincie een rol spelen.

Tot soortgelijke beschouwingen geeft een ander recent verschenen gedenkboek aanleiding, dat eveneens uitmunt door een gedegen docu-

mentatie en door een heldere uiteenzetting over de velerlei motieven, die bij investering een rol spelen.² De bedrijfsarchivaris van de Hoogovens A. Heerding verzorgde kortgeleden een fraai gedenkboek, dat werd uitgegeven ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de Cementfabriek IJmuiden (C.E.M.IJ.). Zoals de titel van het boek aanduidt „Cement in Nederland” is dit werk breed van opzet en behandelt het ook de oprichting van de E.N.C.I., waardoor een stuk industriële geschiedenis van Limburg daarin een ruime plaats krijgt toegemeten.

Nederland was in de vorige eeuw voor zijn cementvoorziening bijna geheel op het buitenland aangewezen. Enige kleine cementfabrieken te Purmerend en te Vijlen bij Vaals hadden weinig toekomst. Het bedrijf in Vijlen was in 1875 gesticht door de Duitse firma Kalf, Van Rey en Scheins. Na een uitbreiding in 1894 volgde in 1907 de liquidatie. De Valkenburgse aannemer J. W. H. Habets zette in 1910 het bedrijf voort met een jaarproductie van 8.000 ton, die in de eerste wereldoorlog tot 15.000 ton steeg. De ongunstige ligging maakte een verdere uitbreiding moeilijk. De Nederlandse Handel Mij weigerde om op het verzoek tot kapitaalverstrekking in te gaan, met het gevolg, dat in 1921 het bedrijf werd gesloten. De eigen Nederlandse cementproductie (circa 3% van de behoefte) was daarmee geheel beëindigd.

Pogingen om in Limburg een grote cementfabriek op te richten, reeds daterend sedert 1870, hadden schipbreuk geleden, voornamelijk omdat men het benodigde kapitaal in Nederland niet kon bijeen brengen. Van de gunstige ligging van Limburg was men onderhand overtuigd, waar de mergel een uitstekende grondstof bood voor de cementfabricage en de nabijheid van steenkolenmijnen en goede waterwegen een voordeel voor de vestiging betekenden. Maar het bankwezen en de regering waren niet bereid een van de verschillende particuliere initiatieven geldelijk te steunen.

Tijdens de eerste wereldoorlog was het gebrek aan cement zeer nijpend. De Maastrichtse Zinkwit-Mij ging er toen zelfs toe over om bij gebrek aan orders portlandcement in haar draaiovens te produceren. Uit deze tijd dateren ook de meeste plannen en projecten o.a. van de Rotterdamse firma Kalk en Visser, van de bouwkundige M. J. Stam

² A. Heerding, *Cement in Nederland*, uitgegeven ter gelegenheid van veertig jaar Nederlands hoogovencement door de Cementfabriek C.E.M.IJ. N.V. Amsterdam, 1971, 235 p. Cfr. p. 65-69 en 71-125.

en de genie-officier P. W. Scharroo (die overigens hun fabriek in Utrecht wilden vestigen), van de Delftse hoogleraar prof. J. A. van der Kloes samen met prof. F. K. Th. van Iterson, directeur van de Staatsmijnen en tenslotte nog het plan van een andere Staatsmijn-directeur mr. W. F. J. Frowein, die een kalkbranderij in Schin op Geul in een cementfabriek wilde omzetten. In 1921 bracht de Staatscommissie inzake de Limburgse kalkindustrie onder voorzitterschap van Ir M. C. E. Bongaerts rapport uit met een aanbeveling van staatswege een cementfabriek te stichten. Maar de vrijhandelsgezinde regering had geen oor naar zulk een geluid, vooral niet in de jaren, toen de internationale concurrentie de cementprijzen op een laag peil had gebracht.

Initiatieven met buitenlandse steun hebben een vlotter verloop. De Maastrichtse bouwmaterialenhandel C. Stokkink & Co verzekerde zich van de medewerking van een Luxemburgse cementcombinatie en ging enige jaren later samen met de groep J. Th. van der Zwaan (N.V. Kalkmergel Mij St. Pieter). Men onderhandelde met Duitse en Belgische groepen en hoopte ook met Frans kapitaal te kunnen starten. Intussen had de Belgische cementindustriële Martin A. J. Verbeeck al sinds 1921 plannen om in Maastricht een gezamenlijke Belgisch-Nederlandse fabriek te bouwen. Een emissie op de Nederlandse markt of regeringssteun in de kapitaalverschaffing bleek spoedig uitgesloten. Daarna ging hij op zoek naar buitenlandse partners, die hij vond door deelname van een Zwitserse en een andere Belgische groep.

Op 15 juli 1925 werd de E.N.C.I. opgericht, die in Maastricht één van de grootste en best geoutilleerde fabrieken van Europa bouwde. Bij de oprichting waren naast Verbeeck betrokken de groot-industriële Ernst Schmidheiny, die het Zwitserse concern Holderbank vertegenwoordigd en Max Lepersonne, die betrokken is bij de Belgische groep Gecima en de Ciments Luxembourgeois. Tot de Raad van Bestuur trad verder toe Ir P. W. H. Regout, voorzitter van de Maastrichtse Kamer van Koophandel, wiens medewerking men ook wilde winnen, omdat zijn landgoed langs de Maas een struikelblok kon vormen voor de nieuwe fabriek.

Eind 1927 kocht de E.N.C.I. het fabriekscomplex te Vijlen op, nadat achtereenvolgens de Duitse ondernemer Detlef Rave uit Altona, de Haagse brikettenfabrikant C. E. A. Cuyllits en de Keulse groep J. Spinnen, C. Bancken en P. Heuser allen tevergeefs hadden getracht het bedrijf weer leven in te blazen. In 1928 zet de E.N.C.I. de ovens

weer in gang, maar vanwege de Duitse en Belgische reacties in het cementkartel werden in juni 1929 de vuren van de Vijlense portlandcementfabriek voorgoed gedoofd.

De Nederlandse produktie was voortaan in Maastricht geconcentreerd. Maar ook de Hoogovens hadden de gedachte om een fabriek van hoogovencement te bouwen. Aangezien zoveel andere uitbreidingen beslag legden op de krappe financiën werd dit plan tot een later tijdstip uitgesteld. Begin 1927 sloot men een driejarig contract met Krupp voor de levering van slakken voor diens hoogovencementfabriek in Rheinhausen. Maar intussen bereidde men de plannen tot het oprichten van een Nederlandse hoogovencementfabriek verder voor, waarover in het voorjaar een gesprek met de Duitse industrieel Otto Pleines plaats vond. De directie van de Hoogovens, ir. G. A. Kessler en ir. A. H. Ingen Housz, was echter nog niet gedecideerd, toen zij op de jaarvergadering van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel in Leeuwarden (25 tot 27 juni 1929) toevallig met de directeur van de E.N.C.I. de heer Regout in gesprek kwamen. De importantie van dit gesprek bleek eerst later en is nadien ook door ir. Regout vastgelegd.³ Al pratend over de afzet van de Maastrichtse fabriek, die toen acht maanden in werking was, merkte directeur Kessler op, dat hij op het punt stond om met de Duitsers een contract af te sluiten om slakken te mengen met klinker ter vervaardiging van hoogovencement. Aangezien de E.N.C.I. een even goede klinker kon leveren en zich hier een unieke kans voordeed een Nederlands fabriekaart tot stand te brengen, stelde Regout onmiddellijk voor om hierover een nadere bespreking te houden. Drie dagen later kwamen Verbeeck en Regout met de directeuren Kessler en Ingen Housz van de Hoogovens in Haarlem samen, waar nog diezelfde dag overeenstemming werd bereikt over het stichten van een gemeenschappelijke hoogovencementfabriek.

Op 19 december 1930 – anderhalf jaar na de eerste ontmoeting – werd de Cementfabriek IJmuiden (de N.V. C.E.M.IJ.) opgericht met een aandelenkapitaal van 1 miljoen gulden, waarin beide partners elk voor 50% participeerden. Bij de Hoogovens werd een nieuwe fabriek gebouwd; de verkoop van portland- en hoogovencement werd toe-

³ Geciteerd in *Cement in Nederland*, a.w., p. 122. Deze mededeling komt ook voor in *Archief Nederlandsche Maatschappij voor Handel en Nijverheid*, departement Limburg, gedeponereerd bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.

vertrouwd aan het verkoopkantoor van de E.N.C.I. te Amsterdam. Met het cementkartel op de Nederlandse markt werd bereikt, dat het nieuwe bedrijf 10% en de E.N.C.I. 20% van de markt werd toegewezen, hetgeen beide bedrijven een stabiliteit in de afzet verzekerde. Met dit samengaan was een ongezochte gelegenheid aangegrepen om een concurrentiestrijd tussen twee Nederlandse bedrijven te voorkomen en om te waken voor een te grote afhankelijkheid van het buitenland, die anders zeker in latere jaren grote moeilijkheden zou hebben veroorzaakt.

Drs J. F. R. PHILIPS